

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΕΣ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΩΝ 2026

ΘΕΜΑ Α1

ΕΘΝΙΚΕΣ ΓΑΙΕΣ: Από τα πολλά προβλήματα που κληροδότησε η οθωμανική κατοχή στο νέο ελληνικό κράτος, ξεχώριζε για την έκταση, τη σημασία και την πολυπλοκότητά του το ζήτημα των «εθνικών γαιών». Εθνικές γαίες ήταν οι ακίνητες, οι κτηματικές ιδιοκτησίες των Οθωμανών στις περιοχές που περιήλθαν στον έλεγχο του ελληνικού κράτους. Η γη αυτή ανήκε είτε στο οθωμανικό δημόσιο είτε σε μουσουλμανικά ιδρύματα είτε σε ιδιώτες, ως ιδιοκτησία ή ως δικαίωμα νομής (εκμετάλλευσης). Οι περιουσίες αυτές περιήλθαν στην κυριότητα του ελληνικού κράτους «επαναστατικώ δικαίω». Υπολογίζεται ότι η έκταση των εθνικών κτημάτων ανερχόταν χονδρικά σε 4.000.000 έως 5.000.000 στρέμματα.

ΟΡΓΑΝΙΚΟΣ ΝΟΜΟΣ: Ένα σοβαρό ζήτημα, που επίσης αντιμετωπίστηκε με επιτυχία, ήταν το καθεστώς της τοπικής Εκκλησίας. Με τον Οργανικό Νόμο του 1900, δόθηκε λύση σε ακανθώδη εκκλησιαστικά ζητήματα, όπως ήταν η σχέση της Εκκλησίας της Κρήτης με το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η εκλογή Μητροπολίτη και Επισκόπων. Το βασικό σχήμα, που ισχύει με μικρές τροποποιήσεις έως σήμερα, είναι ένα καθεστώς ημιαυτόνομης Εκκλησίας, της οποίας ο Προκαθήμενος εκλέγεται από το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Κρητική Πολιτεία εκδίδει το Διάταγμα της αναγνώρισης και εγκατάστασής του.

ΕΘΝΙΚΟΝ ΚΟΜΙΤΑΤΟΝ: Μέσα στην εθνοσυνέλευση του 1862 -1864 συγκροτήθηκαν οι πυρήνες των δύο μεγάλων παρατάξεων, των πεδινών και των ορεινών. Ο λαός συμμετείχε ενεργά στη συγκρότηση αυτών των δύο παρατάξεων. Μικρότερη απήχηση είχαν άλλοι πολιτικοί σχηματισμοί, το Εθνικόν Κομιτάτον και οι Εκλεκτικοί. Το *Εθνικόν Κομιτάτον*, υπό τον Επαμεινώνδα Δεληγιώργη, που υποστήριζε την ανάπτυξη του κοινοβουλευτισμού και τον εκσυγχρονισμό της χώρας, οικονομική ανάπτυξη και μεταρρυθμίσεις στη διοίκηση και στο στρατό, πολιτισμική εξάπλωση στην Οθωμανική αυτοκρατορία.

ΘΕΜΑ Α2

- α. ΛΑΘΟΣ
- β. ΛΑΘΟΣ
- γ. ΣΩΣΤΟ
- δ. ΣΩΣΤΟ
- ε. ΣΩΣΤΟ

ΘΕΜΑ Β1

(Αν λάβουμε υπόψη τις παραγωγικές δυνατότητες της Ελλάδας στη διάρκεια του πρώτου αιώνα της ανεξαρτησίας της, δεν πρέπει να μας εκπλήσσει το γεγονός ότι το μεγαλύτερο μέρος του εξωτερικού της εμπορίου αφορούσε γεωργικά προϊόντα.) Στις εξαγωγές, περισσότερο από τα 2/3 (σε αξία) του συνόλου, ήταν γεωργικά προϊόντα. Η γενική τάση μάλιστα οδηγούσε προς τη διεύρυνση του ποσοστού των εξαγωγών αγροτικών προϊόντων,

που έφτασαν να αντιπροσωπεύουν τα 3/4 των συνολικών εξαγωγών στη δεκαετία 1900-1910. Στην κατηγορία αυτή την πρώτη θέση είχε η σταφίδα, που από μόνη της πλησίαζε σε αξία το 1/2 των συνολικών εξαγωγών. Ακολουθούσε με μεγάλη διαφορά το ελαιόλαδο και, μετά το 1900, το κρασί.

Εκτός από τα παραπάνω είδη, εξαγόταν μικρές ποσότητες φυτικών προϊόντων για βιομηχανική επεξεργασία, το βαμβάκι, για παράδειγμα, την εποχή του αμερικανικού εμφυλίου πολέμου ή ο σταθερά ανερχόμενος καπνός, που όμως αντιπροσώπευε ακόμα ασήμαντο ποσοστό των εξαγωγών (2-3%). Μέχρι το 1880 επίσης υπήρχε σημαντική εμπορική κίνηση στα κατεργασμένα δέρματα, η οποία όμως σχεδόν εξαφανίστηκε στη συνέχεια. Στην κατηγορία των πρώτων υλών, τις εξαγωγές συμπλήρωναν τα μεταλλευτικά προϊόντα, που από το τέλος του 19ου αιώνα πλησίαζαν το 1/5 της συνολικής αξίας των εξαγωγών. Επρόκειτο κυρίως για μόλυβδο, για μαγγανιούχα μεταλλεύματα, για σμύριδα και θηραϊκή γη. Οι εξαγωγές βιομηχανικών προϊόντων ήταν κυριολεκτικά ασήμαντες.

ΘΕΜΑ Β2

Σημαντικότερες ήταν οι επιπτώσεις από την άφιξη των προσφύγων στην εθνολογική σύσταση του πληθυσμού της Ελλάδας. Το 1920 η Ελλάδα είχε 20% μη Έλληνες ορθόδοξους, ενώ το 1928 μόλις 6%. Ο ελληνικός πληθυσμός της Δυτικής Θράκης και της Ηπείρου αυξήθηκε, ενώ η Κρήτη, η Λέσβος και η Λήμνος εξελληνίστηκαν πλήρως. Η κυριότερη όμως μεταβολή στην εθνολογική σύσταση λόγω της εγκατάστασης των προσφύγων συνέβη στη Μακεδονία. Το ποσοστό των μη Ελλήνων ορθοδόξων που ήταν 48% το 1920, έπεσε στο 12% το 1928. Η ενίσχυση του ελληνικού χαρακτήρα της Μακεδονίας είχε μεγάλη σημασία για τη διατήρηση της εδαφικής ακεραιότητας της Ελλάδας. Εξάλλου, αραιοκατοικημένες περιοχές της Βόρειας Ελλάδας, κάποιες από αυτές παραμεθόριες, εποίκιστηκαν από πρόσφυγες. Με τον τρόπο αυτό κατοχυρώθηκαν οι νέες περιοχές που ενώθηκαν με την Ελλάδα μετά τους Βαλκανικούς πολέμους και ενσωματώθηκαν στον εθνικό κορμό.

ΘΕΜΑ Γ

α. Κατά την προεπαναστατική περίοδο, για αντικειμενικούς λόγους, οι Έλληνες δεν είχαν τη δυνατότητα να συγκροτήσουν πολιτικά κόμματα. Υπήρχε όμως μια άλλη μορφή υποστήριξης των συμφερόντων τους, τα πελατειακά δίκτυα ***Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται και από το πρώτο παράθεμα του John Petropoulos, ο οποίος παραθέτει την πρωτογενή μαρτυρία του θαυαρού λογίου Friedrich Thiersch. Είχε έρθει σε στενή επαφή με ελληνικές πολιτικές ομάδες το 1832, προσέφερε μια χαρακτηριστική περιγραφή του συστήματος των πελατειακών σχέσεων, υποστηρίζοντας ότι, για να κατανοήσει κανείς τη φύση του συστήματος αυτού και τις υποχρεώσεις που επέβαλλε στους προστάτες, ήταν απαραίτητο να λάβει υπόψη την κατάσταση στην οποία είχαν αφήσει την ελληνική κοινωνία οι αιώνες, ίσως και οι χιλιετίες, που είχαν προηγηθεί.*** Στην οργάνωση των οποίων οδήγησαν οι εξής λόγοι:

- ο ανταγωνισμός μεταξύ προσώπων για την κατάληψη θέσεων εξουσίας,
- η ελλιπής παροχή προστασίας από μέρους της οθωμανικής διοίκησης προς τους υπηκόους της σε περιπτώσεις αυθαιρεσιών. ***Ο Friedrich Thiersch επισήμαινε ότι, ελλείψει μιας ισχυρής κεντρικής εξουσίας ικανής να ελέγχει και να προστατεύει τους ανθρώπους, κάθε άτομο ήταν αναγκασμένο να αναζητά στήριξη και προστασία από άλλες πηγές.***

- η απουσία συστήματος κοινωνικής πρόνοιας, πράγμα που δημιουργούσε διαρκή αίσθηση αβεβαιότητας στους ανθρώπους. **Παράλληλα, υποστήριζε ότι ο μεμονωμένος άνθρωπος όφειλε να διασφαλίσει τη θέση του μέσα στην κοινωνία· έτσι, ανάλογα με το αν αισθανόταν αδύναμος ή ισχυρός, είτε προσχωρούσε στην επιρροή κάποιου ισχυρού προσώπου είτε συγκέντρωνε ο ίδιος υποστηρικτές γύρω του.**

Οι παραπάνω λόγοι οδηγούσαν τους υπηκόους να καταφεύγουν σε μη κρατικούς φορείς, οι οποίοι θα τους παρείχαν τη στοιχειώδη ασφάλεια.

β. Ο πρώτος φορέας ήταν η ευρύτερη οικογένεια. Κάθε οικογένεια συνδεόταν οριζόντια με άλλες οικογένειες. **Σύμφωνα με τον Hering, στο δεύτερο παράθεμα, η οικογένεια αποτελούσε ένα διευρυμένο κοινωνικό σύνολο, το οποίο περιελάμβανε πολλαπλές γενεές και συγγενικούς κλάδους, ενώ ταυτόχρονα διαμόρφωνε οριζόντια δίκτυα συμμαχιών με άλλες οικογένειες και άτομα αντίστοιχου κοινωνικού κύρους.** Συνδέοταν όμως και κάθετα με πάτρωνες-προστάτες και τις οικογένειές τους, που είχαν υψηλότερη κοινωνική θέση, **όπως επιβεβαιώνεται και από το παράθεμα καθώς διαμορφώνονταν κάθετοι δεσμοί με κοινωνικά και πολιτικά ισχυρότερους πάτρωνες και τα οικογενειακά τους περιβάλλοντα, τα οποία υπάγονταν με τη σειρά τους στην πελατεία προσώπων που διέθεταν ευρύτερη επιρροή.**

Προς επίρρωση των δεδομένων της ιστορικής αφήγησης, **ο Hering προσθέτει πως πέντε θεσμοί συντηρούσαν τις οριζόντιες συμμαχίες οικογενειών, δημιουργούσαν αλληλεγγύη στις κάθετες, ιεραρχικά δομημένες πελατειακές ενώσεις και υποχρέωναν τα μέλη τους να τηρούν ορισμένους κανόνες συμπεριφοράς: γάμος, υιοθεσία, αδελφοποιία και κουμπαριά σε γάμο ή βάπτιση με κάποιον ισχυρό.**

Στην Πελοπόννησο, για παράδειγμα, κατά την περίοδο 1715-1821 αναπτύχθηκαν δύο μεγάλα δίκτυα πατρωνίας, στην κορυφή των οποίων βρίσκονταν οικογένειες προκρίτων. Ανάμεσα σ' αυτές επικρατούσε έντονος ανταγωνισμός για την άσκηση επιρροής σε όλα τα επίπεδα της δημόσιας ζωής και για την κατάληψη των δημοσίων θέσεων. Στη Στερεά Ελλάδα φορείς της πατρωνίας ήταν μεγαλοαρχαγορεύματα. Στα νησιά, εξάλλου, στην ηγεσία των δικτύων πατρωνίας βρίσκονταν οι οικογένειες των μεγάλων πλοιοκτητών.

ΘΕΜΑ Δ

Η κυρία πλουτοπαραγωγική πηγή στα παράλια του Ευξείνου Πόντου ήταν το διαμετακομιστικό εμπόριο με κυριότερα λιμάνια την Αμισό, την Τραπεζούντα, την Κερασούντα, την Οδησσό, τη Βραΐλα, το Νοβοροσίσκι και τη Σεβαστούπολη. **Σύμφωνα με το δευτερογενές παράθεμα του Λαμψίδα, εξίσου σημαντικά ήταν τα λιμάνια των Κατύρων, της Οινόης και των Σουρμένων, ενώ η Κατσιαδάκη – Γαρδίκια επισημαίνει πως η οικονομική δραστηριότητα περιοριζόταν σημαντικά στην παραλιακή ζώνη.**

Κατά τη διάρκεια του πολέμου οι Νεότουρκοι με διάφορους τρόπους προσπαθούσαν να απομακρύνουν και να περιορίσουν το εμπόριο των χριστιανών, οι οποίοι για να επιβιώσουν συνεργάστηκαν με τις τοπικές μουσουλμανικές εθνότητες.

Η Τραπεζούντα μέχρι το 1869 έλεγχε το 40% του εμπορίου της Περσίας και το διαμετακομιστικό εμπόριο απέφερε κέρδος περίπου 200.000.000 φράγκα το χρόνο.

Οι ελληνικές επιχειρήσεις διέθεταν εμπορικά υποκαταστήματα και πρακτορεία μεταφορών στη Ρωσία (**Καύκασο**), την Περσία, την Αγγλία, την Κωνσταντινούπολη, τη Μασσαλία (**Γαλλία**), **Ελβετία** και σε άλλες μεγάλες πόλεις της Ευρώπης. Ο Λαμψίδης επισημαίνει αναλυτικότερα πως οι εισαγωγές είχαν φτάσει την περίοδο αυτή στα 62. 787.464 φράγκα και οι εξαγωγές 37.901.438.

Η Τραπεζούντα αποτελούσε το σταυροδρόμι της εμπορικής κίνησης μεταξύ Δύσης και Ανατολής μέχρι το 1869 που ολοκληρώθηκε η διάνοιξη της Διώρυγας του Σουέζ, οπότε άρχισε η σταδιακή παρακμή του λιμανιού της. Επιβεβαιώνεται από το Β παράθεμα ότι η **Τραπεζούντα αναδείχθηκε στο σημαντικότερο κέντρο της περιοχής, λόγω της στρατηγικής της θέσης στο πέρας του χερσαίου εμπορικού άξονα και του καθοριστικού της ρόλου ως διαμετακομιστικού κόμβου μεταξύ της Περσίας, της Κασπίας, της Μικράς Ασίας και της Δύσης.**

Ωστόσο, για μεγάλο διάστημα και μετά το 1883, τέσσερις μεγάλοι ελληνικοί τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι της Τραπεζούντας έλεγχαν μαζί με το υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών σχεδόν όλη την οικονομία του ανατολικού Πόντου. **Η Κατσιαδάκη – Γαρδίκια επισημαίνει ότι η σημασία της Τραπεζούντας ενισχύθηκε ιδιαίτερα κατά την περίοδο κατά την οποία η Ρωσία είχε αποκλείσει τη διέλευση του περσικού εμπορίου μέσω του Καυκάσου, έως το 1906, όταν αποκαταστάθηκε η επικοινωνία μέσω του ρωσικού εδάφους. Στο διαμετακομιστικό εμπόριο της πόλης η ελληνική ναυτιλία διαδραμάτιζε εξέχοντα ρόλο, καταλαμβάνοντας την τρίτη θέση στις εισαγωγές και εξαγωγές του λιμανιού. Παράλληλα, στην Τραπεζούντα λειτουργούσε υποκατάστημα της Τράπεζας Αθηνών, ενώ την οικονομική δραστηριότητα της περιοχής κυριαρχούσαν ισχυροί ελληνικοί τραπεζικοί και εμπορικοί οίκοι, όπως εκείνοι των Γ. Καπαγιαννίδη, των αδελφών Φωστηροπούλου και των Θεοφύλακτου και Λεοντίδη.**

Ανάλογη ήταν η οικονομική κίνηση των Ελλήνων και στις άλλες πόλεις του Πόντου: από το εμπορικό λιμάνι της Αμισού εξαγόταν μεγάλες ποσότητες εξαιρετικού καπνού, **γεγονός που αναδεικνύεται και στο Β ιστορικό παράθεμα**, και άλλων εγχώριων προϊόντων, ενώ το 1869 στην Αμισό από τις 214 επιχειρήσεις της πόλης οι 156 ανήκαν στους Έλληνες. **Σύμφωνα με τον Χατζηκυριακίδη, η οικονομική της δραστηριότητα στηριζόταν κυρίως στην αγροτική παραγωγή της ενδοχώρας, ενώ η γεωγραφική της θέση την καθιστούσε ιδιαίτερος κατάλληλη για την εξυπηρέτηση της κεντρικής Ανατολίας. Οι εξαγωγές από το λιμάνι της παρουσίασαν εντυπωσιακή αύξηση, κυρίως χάρη σε προϊόντα όπως ο καπνός, το σιτάρι, το αλεύρι και η βρόμη. Αντίθετα, το συνολικό ύψος των εισαγωγών δεν σημείωσε ουσιαστικές μεταβολές, καθώς η μείωση ορισμένων προϊόντων, όπως τα βαμβακερά και μάλλινα είδη και τα μέταλλα, αντισταθμίστηκε από την αύξηση άλλων, όπως ο καφές, τα οικιακά είδη και η ζάχαρη.**

Στην Κερασούντα και στα Κοτύωρα **σημαντικά αναπτύχθηκε και το εμπόριο στα χέρια των Ελλήνων, κατά την Κατσιαδάκη- Γαρδίκια.**

Στην Κερασούντα οι εφοπλιστικοί και εμπορικοί οίκοι των Κωνσταντινίδη, Κακουλίδη, Σούρμελη και Πισσάνη καταξιώθηκαν στα μεγάλα εμπορικά κέντρα του Εύξεινου Πόντου αλλά και της Ευρώπης. **Ο Χατζηκυριακίδης προσθέτει ότι το λιμάνι της Κερασούντας, χάρη στην ιδιαίτερα πλεονεκτική γεωγραφική του θέση σε σχέση με τις κεντρικές επαρχίες της**

Μικράς Ασίας, αναδεικνυόταν, αναλογικά, ως το πλέον αποδοτικό κέντρο τόσο για το εισαγωγικό όσο και για το εξαγωγικό εμπόριο.

Η οικονομική άνθηση του ελληνισμού στην ευρύτερη περιοχή του Εύξεινου Πόντου είχε ως αποτέλεσμα την πνευματική και καλλιτεχνική αναγέννηση.